

The background of the cover is a painting. In the foreground, a table with a light-colored, patterned tablecloth is set with a white bowl of fruit (oranges and apples) and a small white dish. A wooden chair is partially visible. The table is positioned on a terrace or balcony overlooking a vast, colorful landscape. The landscape features rolling hills, fields in various shades of green and yellow, and a large, prominent tree with a thick trunk and sparse foliage. In the distance, a small town or village is visible on a hillside under a soft, hazy sky. The overall style is impressionistic and warm.

Apologia
de l'Empordà

De Banyuls a les illes Formigues

Xavier Febrés

Calligraf

**Apologia de l'Empordà.
De Banyuls
a les illes Formigues**
Xavier Febrés

Edicions Cal·lígraf
Figueres, 2020

Primera edició — març 2020

Publicació
Edicions Cal·lígraf, SL
Monturiol, 2, 1r 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

**Disseny de la col·lecció
i maquetació**
Jaime Vicente

Il·lustració de coberta
L'Empordà
Pujolboira
(fragment, 1987-1989)

Impressió
DC PLUS, Serveis Editorials

ISBN
978-84-121734-3-7

Dipòsit legal
GI 421-2020

La publicació d'aquesta
obra ha rebut el suport
de la Diputació de Girona

Diputació de Girona

© del text
Xavier Febrés Verdú

© de la il·lustració de coberta
Hereus de Ramon Pujolboira

© d'aquesta edició
Edicions Cal·lígraf, SL

Edicions Cal·lígraf agraeix a
Carme Jornet la seva gentilesa
per permetre'ns reproduir a
la portada un fragment de
l'obra de Ramon Pujolboira.

*Queda rigorosament prohibida,
sense l'autorització per escrit
dels titulars del copyright,
la reproducció parcial o
total d'aquesta obra per
qualsevol mitjà o procediment,
incloent-hi la reprografia
i el tractament informàtic.
Les infraccions d'aquests
drets es troben sotmeses a les
sancions establertes a les lleis.*

Taula

SOM UN PAÍS DE FRONTERA

El contraban al Pertús o l'art de dissimular	15
Tinc afillat un ametller bord al cim del coll de Banyuls	23
Elegia i revelació sota la parra del restaurant del Bisbe a Ceret	29
Una visita incòmoda al memorial de l'exili a Ribesaltes	35
Les ostres manyagues de Leucata i el cel de l'amistat	37
«El senyor Pus no hi és plus» o la mentida de la mort	39
Retorn a la Maçana: «Oh companyia! Oh deslliurant presó!»	43
Aquella sensació intrauterina a la platja de Polilles	47
Solemnitat del tros de vinya heretat al poble de Venus	49

MISTERIS DE CADAQUÉS I EL CAP DE CREUS

Escapada al cap de Creus per repassar la lliçó	53
Els senglars han arribat nedant a l'illa de Portlligat	57
Les patacades de Dionís Baró el dia de Sant Sebastià	61
El temple de Venus no es veu a cap Norfeu, però hi és	66
Vaig abraçar el plàncton contra el meu pit a cala Jóncols	68
Alguns dies penso en Portbou com un mal rotllo	71
La tècnica de la pedra seca contra l'abradió del temps	75
Una discussió amb el psicoanalista a Sant Pere de Roda	77

FIGUERES, LA CAPITAL

Deulofeu va predir la independència de Catalunya	
o no es pot ser savi i de Figueres	82
Record del tabernacle federal a la rebotiga de can Canet	83
Figueres es perd un edifici únic de l'arquitecte Ruiz-Geli	85
Relleu generacional a la terrassa del Motel amb tramuntaneta	87
El deliri del xiprer al millor indret per celebrar-lo	93
Defensa de la figuera de moro, atacada per la puresa ecològica	95
Elegia, segurament irrisòria, de les faves i els pèsols tendres	98
Vilabertran i Cruïlles: monument restaurat, ús pendent	101

PELS POBLES DE L'ALT EMPORDÀ

La fe terrenal permet descobrir	
la Via Heràclia als afores de Rabós	104
La filosofia d'Aristòtil davant l'immortal arròs	
a la cassola de Can Mach	106
L'orgue de la tramuntana	
al castell de Quermañó encara espera	108
El servei ferroviari fa figa, l'orgullós viaducte de Colera no	110
Van privatitzar, van matar la platja lliure de Garbet	112
Els monestirs romànics representen coses que no ens expliquen	114
La poesia blanca a les basses de Delfià	115
Repinten el campanar d'Espolla i sembla que glateix	118
Els restaurants de carretera no tenen rànquing	119
Les campanes de Cantallops sonen més fort que abans	121
L'energia eòlica es queda sense bufera	122
Garriguella: ratpenats i aviadors alemanys	125
A Sant Climent Sesebes hi xiulen les bales	128
A Lladó s'hi va pels restaurants, com a tants altres pobles	129
Vam anar a vetllar el poble difunt	
de Sant Marçal de Quarantella	131

LES TERRES I ELS MARS DEL COMTAT D'EMPÚRIES

«Una mar de vinyes» o els romans no ho van inventar tot	135
Plega el nostre duc d'Atenes, el nostre deute grec	137
El meravellós desembarc dels grecs a Empúries:	
brindis per una reedició	139
L'Hostal Empúries, un privilegi in crescendo	141
La comtessa d'Empúries se sorprendria	
al museu de la vila comtal	143
El dia que es va presentar	
<i>Històries de pescadors de la Costa Brava</i>	145
Iniciatives admirables als micropobles,	
un exemple a Gaüses d'Amont	148
L'eloqüència indesxifrada de l'amor, la pluja i el son	151

EL QUADRAT D'OR DEL BAIX EMPORDÀ

Allò que apreng quan camino amb amics, el cas dels dos Miquels	164
El bosc ja no és el bosc, però encara hi és	169
Johann Sebastian Bach al poblet medieval de Palau-sator	172
La poma d'Eva ara és d'Aida al mas Saulot	174
Les coses tal com les barreja la vida	
entre Sobrànigues i Colomers	176
La muralla ibera d'Ullastret té el color daurat de la mel	178
Tornar a riure amb el Grup de Bloomsbury empordanès	179
Elegia de l'hivern als camps adormits de Serra de Daró	182
El castell i la fonda de Foixà: delícia recòndita, pura meravella	183
Retrobada de l'ànec amb naps a Can Bonay de Peratallada	185
Atahualpa Yupanqui torna al poble de Monells	186

ELS VOLTANTS DE PALAFRUGELL

Sa carretera veia de Calella com si fos el camí de Damasc	190
Repulsió moral i tracte exquisit del senyor Carles Sentís	194

Al far de Sant Sebastià encara hi caben més coses, com a l'infinit del seu horitzó	197
El mar engolirà les Voltes de Calella i l'emperador Neró aplaudirà	200
Tornen a esgarrapar la bellesa violentada de la platja de Llafranc	203
Un cigar Partagás a l'ombra dels tamarius de Tamariu	205
Això només ho entenem els que vam conèixer en Boris	207
La Banyera de la Russa a la finca de Cap Roig	210
El mar dels poetes, el mar de Josep Martí Clarà, «en Bepes»	214
La mort del noble Vehí i la vida del músic Bastons	216
El sol encén la punta des Plom, a la clova de sa Tuna	218
Coral romput i coral furtiu	221
La matèria amorosa dels garrofers a la carretera d'Aiguablava	223
L'essència del vell camí d'Ermedàs contra vents, xalets i marees	225
Les carreteres secundàries no són gens secundàries	227
Mont-ras és un poble curiosíssim	230
A L'OMBRA DEL MASSÍS DEL MONTGRÍ	
«Torroella, vila vella» ha rejuenit força	233
Els déus amagats a les vinyes de Mahalta	235
Les noves i les velles tensions al voltant de les illes Medes	238
La immortalitat dels peus de porc de Can Mercader	241
Vergonya i vituperi: al mirador del Pedró de Pals ja no s'hi mira res	246
ELS CONFINS DE PALAMÓS I SANT FELIU DE GUÍXOLS	
Quan anàvem a banyar a cala Estreta pel camí del bosc	249
El luxe natural i el de llegenda a la platja del Castell	251
El catedràtic de Prehistòria i la prehistòria sobre el terreny	256
El Tribunal Suprem situa les illes Formigues on han estat sempre	259

La succió entesa com a èxtasi cultural, orgullós i audible	267
L'únic dia que vaig entrar a l'Hostal de la Gavina	269
Matí de platja sense banyador	
a la meravella de sa Conca	271

Som un país de frontera

El contraban al Pertús o l'art de dissimular

De tant en tant pujo al Pertús a fer que faig de contrabandista sense gaire sentiment de culpa. Més aviat sento que el principal acte de contraban va ser col·locar el 1659 una frontera allà on no n'hi havia, per interès de la corona francesa i desinterès de l'espanyola. Al voltant de la ratlla sobreposada hi van proliferar intercanvis clandestins que abans no ho eren. El contraban és consubstancial a qualsevol frontera. A aquesta s'hi va sumar el fet de dibuixar-la damunt del punt de pas del Pirineu més transitat des de l'Antiguitat. El contraban s'escapa per definició de les xifres concretes, prefereix abonar llegendes i passar per ull, la qual cosa és el seu objectiu genuí i bàsic. Això no significa que les llegendes continguin només velles fantasies, però sobre aquesta dedicació tradicional de les terres de frontera hi ha més literatura que estudis, més suposicions que coneixements, més notícies puntuals que de conjunt.

La frontera ha canviat de formes i el contraban li segueix el pas: és el seu associat, la seva ombra, el seu germà Caïn. La figura del contrabandista local sempre ha estat vista amb més condescendència que no el carabiner o el gendarme, encarregats de vetllar pel respecte d'una llei genèrica i llunyana. La gent no ho considera ben bé un delicte, sinó fer la viu-viu davant de l'ampul·lós engranatge de la maquinària oficial.

La frontera encara hi és, digui el que digui la Unió Europea. Ha canviat molt, però hi és. S'assenta sobre més de tres segles d'insistència a separar els catalans dels dos cantons. El resultat és impossible d'ignorar per a aquells a qui ens agrada tocar de peus a terra.

Vaig treballar com a corresponçal del diari perpinyanès *L'Indépendant* d'aquesta banda de la frontera. Això em va permetre aprendre a creuar-la amb freqüència, però sempre vaig ser conscient d'estar-la creuant. Encara ho faig amb regularitat i continuo tenint la mateixa sensació, m'aturin o no als burots. Ja no cal ensenyar el passaport, canviar moneda ni comprar la carta verda, però comprovo que el contraban estatal consistent a implantar una frontera allà on no n'hi havia ha significat diferències de marc de vida i de mentalitats entre els dos cantons.

La frontera s'ha imposat. De vegades afavoreix un altre contraban ideològic de veritats elementals que la superen perquè es troben més arrelades que ella. Però ser-hi, hi és. Sobretot a les mentalitats. Som un vell i alhora modern país de pas. Vivim a cavall —cama aquí, cama allà— d'una de les vies terrestres més antigues del continent europeu.

Costa molt de creure la quantitat d'especialistes, per no dir fanàtics, que ha generat l'existència de les fi-

tes de frontera: pedres, mugues o mollons termeners que marquen sobre el terreny la divisòria oficial entre els dos Estats al llarg de tot el Pirineu, del confí basc del riu Bidasoa fins al penya-segat de Cervera de la Marenda, numerades correlativament de la xifra 1 fins a la 602. El seu aspecte material acostuma a ser molt sumari, la seva utilitat, més que dubtosa. Responen a la pretensió de gravar una demarcació sobre el terreny. Potser atrauen tant interès per l'obstinació a encarnar sobre la pell del territori una convenció administrativa contra natura, una separació que no respon a cap divisió natural ni cultural al País Basc, Navarra, l'Aragó, Andorra ni a Catalunya.

Aquests pedrots simbolitzen la supèrbia dels Estats, la força dels seus funcionaris agafada al punt més estrofolari.

Va ser la primera frontera estatal europea traçada de forma lineal, almenys sobre el paper, damunt les teòriques «*cresta divisòria*» de la carena. L'amollonament va donar peu a in comptables conferències internacionals dels respectius diplomàtics i encara avui alimenta uns quants organismes oficials amb un gota a gota agònic. Cada any les revisen i les repinten, en el marc d'una trobada ritual per comarques que aplega la policia dels dos cantons, els alcaldes i els bombers. Hi he assistit en alguna ocasió com a periodista, gràcies als informes sobre la meva honorabilitat emesos per l'antic alcalde de Cervera de la Marenda, l'inoblidable Janot Martí.

Atès que les pedres numerades no acostumen a moure's de lloc i com a molt demanen una mà de pintura, els uniformats i els edils dels dos cantons donen aviat la feina per feta, signen l'atestat corresponent i passen a l'objectiu primordial de la trobada, que és el tiberi de germanor.

Vaig viure els petits aquelarres muntats cada any per les autoritats frontereres al voltant del cant de sirenes que creuen sentir procedent d'aquestes pedres. Des d'aleshores no m'he pogut desfer de la seva estranya presència, per més que m'omplin d'escepticisme. Creia que l'atracció de les fites minvaria amb el pas del temps, vistes com una romanalla anacrònica. M'equivocava. Han proliferat pàgines web d'una colossal minúcia per descriure-les una per una, amb els màxims detalls, així com una poderosa xarxa d'estudiosos que s'intercanvien les últimes informacions. El plusmarquista deu ser l'holandès Eef Berns. A l'apartat *Sources* del seu web *The bordermarkers of the Pyrenees* s'hi pot llegir la infinita llista de llibres, tractats i especialistes actuals.

Aquest expert fins i tot ha aconseguit vèncer el difícil accés per mar (l'únic possible) a la cova Foradada que fa frontera estatal entre Portbou i Cervera, amb l'objectiu de fotografiar i filmar al seu interior l'última fita pirinenca, la 602. La principal sorpresa és que la vella marca gravada i repintada a la paret de la cova amb aquest número ha estat renovada per les autoritats, que se n'han pres la molèstia. Ara una flamant placa de granit afixada amb ciment, amb la creu i el número d'ordre ben visibles, treu pit en una vella i grotesca postura.

Al capdamunt del Pertús hi senyoreja visiblement el descomunal castell de Bellaguarda com una brasa freda. Allà s'alça la fita que porta el número 567. La fortificació va ser reformada per l'enginyer militar del rei Lluís XIV, Sébastien Le Preste de Vauban, arran de la nova divisòria del Tractat dels Pirineus. A més d'oferir una panoràmica circular sobre les dues planes bessones de l'Empordà i el

Rosselló, permet visitar una «joia històrica de l'arquitectura militar». En èpoques de pau acollia una guarnició de 500 a 600 homes, que en períodes de guerra es multiplicava. L'exèrcit francès encara hi mantenia en vigílies de la Primera Guerra Mundial una companyia d'infanteria. Al moment de la retirada republicana del 1939, va servir per reunir-hi en condicions més que precàries els milicians ferits. El 1943 va acollir els ocupants alemanys de la Segona Guerra Mundial. Un cop abandonat per l'exèrcit, va ser comprat el 1972 pel municipi del Pertús.

A proximitat del castell, dos petits cartells metàl·lics afixats a la roca diuen, en direccions oposades: «Via Domícia» i «Via Augusta». Evoquen sense gaire eloqüència la història bimil·lenària del coll de Panissars. Des de la Via Heràclia dels ibers, ben abans de la colonització romana, el punt de pas més freqüentat entre Ibèria i el continent europeu es troba al Pertús, però no sempre ha estat al mateix lloc precis.

Joan Badia i Homs ja apuntava el 1978 al segon volum de *L'arquitectura medieval de l'Empordà* que aquests blocs de pedra tallada que afluïren al coll de Panissars corresponen al monument romà dels Trofeus de Pompeu, erigit l'any 70 aC a banda i banda de la via romana, a la intersecció entre la Gàl·lia Narbonesa i la Hispània Tarraconense. Quan l'arqueòleg Jordi Castellví de la Universitat de Perpinyà i el seu equip van iniciar-ne l'any 1984 l'excavació, es van adonar que l'actual ratlla de frontera passa just pel mig del jaciment. Per tant, estaven excavant també en territori d'un altre país. Van haver de córrer a muntar un equip transfronterer amb els arqueòlegs sud-catalans Josep M. Nolla i Isabel Rodà. La feina conjunta va quedar

enllestida el 1993 i van publicar-ne els resultats científics, així com una simulació de com devia ser l'edificació.

Es tractava de monuments commemoratius de les victòries militars, en aquest cas de Pompeu en terres d'Hispania. El monument ja havia caigut cent cinquanta anys després d'inaugurat. Els carreus van servir per fortificar les veïnes Cluses, que defensaven el pas fronterer, i posteriorment el monestir romànic medieval de Santa Maria de Panissars (destruït cap al 1587) i el castell de Bellaguarda, quan la ruta fronterera principal ja passava per la vall més planera del Pertús, a un quilòmetre de distància.

La Via Augusta romana, de la mateixa manera que l'anterior Via Heràclia, comptava amb diverses ramificacions per travessar el Pirineu a l'extrem més oriental, més planer. El procònsol romà de la Gàl·lia Narbonesa, Cneu Domici Ahenobarb, va triar el coll de Panissars per endegar-hi l'any 118 aC la connexió entre el brançal gal, que va batejar Via Domícia en honor seu, i la Via Augusta a Hispania, que mantenia el nom de l'emperador. No costaria gaire explicar-ho *in situ* amb una mica més d'esperit divulgatiu.

El vessant nord del Pirineu acostuma a ser un gran desconegut per als catalans d'aquest cantó. La ignorància s'aplica fins i tot al segment més accessible de la serra de l'Albera, que discorre entre Portbou i el Pertús. En un curt radi de cinc o sis quilòmetres, amaga alguns secrets que només ho són per manca d'interès d'apartar-se una mica de la ruta principal.

Per exemple, la pròspera cria de gossos mastins del Pirineu per part de la petita comunitat de monges eremites de Maria al municipi de Sant Joan de l'Albera, molt a

prop del transitat Pertús. És un convent original, instal·lat des del 1943 en un conjunt de petites masies, no a cap edifici històric. El fet de ser eremites i de viure en règim de semiclausura no les impedeix acollir els visitants, sobretot quan hi afluïen per la compra dels cadells de mastí. Eren nou monges i convivia amb una mitjana de vuit mastins mascles de reproducció. Es dedicaven a la cria des del 1965, però la van abandonar el 2015 perquè s'han fet grans i la demanda d'una raça de les dimensions del mastí ha baixat. Ara es limiten a fer confitures, espelmes, puntes de coixí, bossetes d'espígol i altres artesanies de petit format.

A l'entrada del recinte monàstic s'hi veu una gran creu metàl·lica que provoca desconcert, per la sensació d'haver-la vist abans en algun altre lloc, que lliga poc amb aquest. En efecte, es tracta de la creu original del cim del Canigó, instal·lada al pic sense autorització oficial el 1943 per un agrupament escolta perpinyanès, durant l'ocupació alemanya de la Segona Guerra Mundial, al costat de la taula d'orientació de l'Institut Geogràfic Nacional de França. Els empleats d'aquest últim organisme la van retirar el 1960. L'any següent va tornar a ser col·locada amb el mateix disseny, i amb dimensions encara més grans. Pel cim del Canigó hi transiten cada any unes 25.000 persones, que es fan la foto al peu de la creu metàl·lica, habitualment empolainada amb profusió de banderes i gallardets. La primera creu que cofava el cim del Canigó del 1943 al 1960 és ara a l'entrada del convent de les monges eremites de Maria a Sant Joan de l'Albera. Només és un poble amagat perquè a la majoria de transeünts del Pertús no se'ls acut desviar-se. Fan malament, s'ho perden.

El contrapunt més oposat a aquest convent deu ser el veí macroprostíbul Paradise a la Jonquera. Catalunya ostenta el trist rècord de tenir el bordell més gran d'Europa, inaugurat el 2010 com a ampliació d'una llarga tradició. Les consciències es tranquil·litzen amb rapidesa, com si es tractés d'una fatalitat inevitable amb rang d'ofici més antic del món, malgrat que el qualificatiu sigui una ximpleria. N'hi ha prou amb dissimular, encara que s'hi infringeixi la llei. També ens consolem tot pensant que la majoria de la clientela és francesa, com a la resta de negocis de la zona.

Les esclatxes de la normativa són l'especialitat dels responsables del ram i els seus advocats, amb la certesa que la llei permet una part d'aquesta activitat. El Paradise (3.000 m², 80 habitacions, 150 prostitutes a l'estiu, sales d'espectacle amb capacitat per a 600 clients) va obrir amb els permisos legals immaculats, després d'una sentència favorable del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya contra els recursos presentats per l'Ajuntament. Pocs dies després, el propietari, José Moreno Gómez, tenia una trobada amb la premsa, a cara orgullosament descoberta: «No sé d'on venen les crítiques, no hi veig motiu. Nosaltres hem muntat un negoci perfectament legal. Atraiem públic, que de retruc consumeix als restaurants. A més, les 150 senyorettes aquí presents donen feina a les perfumeries, les botigues de roba i les perruqueries. I els competidors, prop d'aquí, també es beneficien de les nostres instal·lacions. Estic convençut que el nostre paper és important en la societat. Som una muralla contra la violació».

L'activitat del Paradise palesa la manca de normativa

que faci front a l'esclavatge modern encarnat per aquesta activitat, associada a delictes com proxenetisme, immigració il·legal, falsificació documental i blanqueig de diners, pels quals ha estat jutjat en diverses ocasions a l'Audiència de Girona el seu propietari i administrador, José Moreno Gómez. La consellera d'Interior del govern tripartit de la Generalitat, la socialista Montserrat Tura, va veure frenat el seu esborrany de projecte de llei del 2006 que plantejava prohibir els macrobordells i autoritzar només locals reduïts, autogestionats per les mateixes prostitutes i fiscalitzats per l'administració. L'enduriment del Codi Penal davant les màfies que dominen el sector depèn del Congrés de Diputats i continua als llimbs.

*Tinc afillat un ametller bord
al cim del coll de Banyuls*

Pel coll de Banyuls els governs de París i de Madrid també hi van fer passar la ratlla de frontera arran del Tractat dels Pirineus del 1659. Quan la carretera actual fa el cim, forma un mirador. Allà hi creix un ametller bord, aïllat, fill natural d'alguna llavor errívola portada pel vent. Estimo amb predilecció aquest arbre casual, indesitjat, fruit d'un driblatge de la natura. Ningú no l'ha esporgat ni l'ha educat mai. Les quatre branques que surten de la soca creixen com volen, aferrades a l'orgull de la supervivència malgrat la manca de carícies, la incomprensió del món davant del bastard, la cruessa del destí d'una criatura desemparada. Aquest arbre encarna un anhel de bellesa, una conjectura de la naturalesa, una victòria humil damunt la prova del